

Ho van anomenar Transició. Alacant com a protagonista

Llum Quiñonero

PERIODISTA

llquinyonero@corts.es

Rebut: 10/04/2017

Acceptat: 20/08/2017

SUMARI*

A partir dels anys 60. Alacant
Hi arriben les multinacionals
La vida cultural
Idees que van donar vida a la Croada
Clima d'incertesa i preocupació
Referències bibliogràfiques

Autor per a correspondència / Corresponding author: Llum Quiñonero. Corts Valencianes. Plaça Sant Llorenç, 4. 46003, València.

Suggeriment de citació / Suggested citation: Quiñonero, Ll. (2018). Ho van anomenar Transició. Alacant com a protagonista. *Debats. Revista de cultura, poder i societat*, 132(1), 125-136. doi: <http://doi.org/10.28939/iam.debats.132-1.9>

Alacant, l'última ciutat republicana, va viure la dictadura sotmesa al règim, com el total de la ciutadania espanyola; la ciutat i la seua gent es van aferrar a l'aire que l'obertura econòmica dels anys seixanta hi va portar, especialment, amb l'arribada de turistes que posaven de manifest que a l'altre costat dels Pirineus la vida respirava una altra manera, amb drets i llibertats.

Alacant va transitar a la democràcia amb l'esperança d'un horitzó que s'imaginava pròxim. La bonança econòmica dels primers anys hi va atraure multituds d'emigrants que en van multiplicar els barris i en van omplir amb els seus fills i filles les escoles; molts d'ells es van sumar a les mobilitzacions laborals i van integrar les noves organitzacions. Tot l'impuls davant

del franquisme sense Franco el va posar al carrer la gent cos a cos. Aquesta va ser tota la força, tota la feblesa de la Transició.

Des de l'aparell franquista, que cercava la seua pròpia regeneració, amb les seues pròpies tensions internes, se'n van marcar les condicions prèvies i els terminis, tan curts que en les primeres eleccions seguien en la il·legalitat bona part dels partits, i amb la llibertat d'expressió retallada.

La Transició va ser un canvi ineludible perquè la dictadura va quedar escapçada i el seu cap —el dictador— li havia donat, amb el poder total, el sentit, l'estructura i una unitat que, anquilosada amb el pas dels anys, es descomponia amb la mort de Franco.

* Article traduït per Verònica Zaragoza.

En quaranta anys, el terror franquista i la imposició de l'hegemonia política i ideològica del règim van construir una societat sense memòria, estancada, autoritària en les formes i en el fons, que, després del fracàs de l'autarquia, va acabar sumant-se a una economia de mercat —capitalisme i dictadura— els plans de la qual van comptar amb el suport del Fons Monetari Internacional. La dictadura va generalitzar la corrupció en la gestió econòmica i social —i acadèmica—, una moral de funcionament en què prevalien les influències, l'abús de poder, les recomanacions i el nepotisme com a forma de relació i promoció.

De fons, un fil conductor que li va donar manteniment, la mateixa Església catòlica, que va sostenir l'Espanya franquista i que va ser dipositària de l'educació, i als ordes religiosos de la qual es va facilitar la construcció d'escoles i parròquies. I unes forces econòmiques ben ancorades en l'estructura política, que van aprofitar la posició dominant durant l'autarquia i que van assentar els seus projectes amb l'arrancada econòmica a partir dels anys seixanta.

L'oposició a la dictadura, l'aposta per la ruptura, té a Alacant, com a la resta del país, dos sectors principals:

- Els qui han sobreviscut a la dictadura i han mantingut una certa estructura i organització a la qual se sumen, a partir dels seixanta, noves generacions de treballadors i estudiants. Els quadres dirigits són —sobretot— supervivents, alguns reductes anarquistes i membres del Partido Comunista, que han aconseguit una base clandestina organitzada, mantinguda també amb els suports exteriors gràcies a l'existència de l'URSS, on resideixen alguns dels seus líders des de la fi de la Guerra Civil.
- Les organitzacions que comencen a formar-se amb joves nascuts després de la guerra, que, malgrat la censura política, social i cultural, reben clandestinament informació sobre el que està ocorrent a Europa i als Estats Units.

Són corrents que no tenen disciplina amb el passat; que ja no s'obstinen en els errors de la República ni en els enfrontaments sobre els desacords militars o polítics durant la guerra. Les seues preocupacions passen per derrocar l'autoritarisme social, laboral i econòmic, i la dictadura des de posicions que —això sí— beuen de la tradició ideològica de l'esquerra, especialment l'anarquisme, el socialisme i el trotskisme. Els nous partits són, la majoria, obertament crítics amb l'estalinisme, que representa per a molts la perversió d'una idea social igualitària. Aquestes organitzacions encarnen les propostes innovadores i radicals, que beuen del present i que sumen a l'anomenada lluita de classes demandes culturals, autonòmiques, lingüístiques i, més tard, feministes i ecologistes. Són la generació que militarà en les organitzacions de nou encuny i que alimentarà després els nous moviments ciutadans.

El pols de la Transició entre les forces del canvi i el que aleshores es va anomenar l'oligarquia immobiliària, el búnquer, es va fer en condicions de total desigualtat. Les organitzacions derrotades després de la guerra —que representaven la defensa d'una societat democràtica, lliure— mancaven, d'entrada, del temps i suport social i polític suficients. Van afrontar el pacte polític alhora que eixien de l'ostracisme. Empeses també pel ritme mateix que imposava la crisi franquista, van posar sobre la taula unes bases democràtiques febles —que no qüestionaven ni la forma d'Estat, ni un reconeixement ampli de la plurinacionalitat dels territoris, ni la depuració de cap de les institucions, judicial o militar (Exèrcit, Policia, Guàrdia Civil), que havien servit de suport a la dictadura— per a ampliar i concretar el seu lloc en el nou marc que també la mateixa crisi interna del franquisme necessitava replantejar.

Dels privilegis de l'Església, no se'n va parlar tampoc. La Transició va suposar la desaparició de les institucions polítiques de la dictadura —el mateix Movimiento, el Sindicat Vertical,

els mitjans de comunicació al seu servei— amb les quals era impossible transitar a res que fos acceptable com a democràcia. Tot el personal d'aquelles institucions va passar a convertir-se en funcionaris assumits per altres ministeris, i els diaris, a retirar el jou i les fletxes de les capçaleres, així com el nom de la titularitat per a continuar rebatejats amb un altre.

Per a transitar del passat franquista a la democràcia del 78 hi va haver un joc d'equilibris i pressions internacionals amb suport als partits que iniciaven trajectòria, al renovat PSOE i al que es va anomenar centre i centredreta.

El poder polític, el dels mitjans de comunicació i dels mitjans repressius hi van jugar dia rere dia la seua basa a favor del canvi tutelat. Hi va haver pressa. Una pressa que reclamava l'oposició en la clandestinitat, però aquells que marcaven els temps eren els que tenien en germen una profunda crisi del sistema que havia sustentat la dictadura.

A PARTIR DELS ANYS 60. ALACANT

L'economia havia començat a rodar d'una altra manera; amb la fi de l'autarquia —la particular economia del feixisme espanyol—, el nacionalcatolicisme va donar pas a l'anomenat desenvolupisme. Els acords amb els Estats Units, especialment, van obrir les portes a les empreses i corporacions multinacionals, en els Consells d'Administració de les quals a Espanya l'oligarquia prenia posicions; així començava a moure's un nou mercat laboral, augmentava la demanda de llocs de treball i arribaven a la ciutat milers de persones des de pobles de la Manxa o del sud i de l'interior alacantins. Fins a la capital i als pobles industrials (Elx, Alcoi, Elda, Petrer, Villena, Castalla, Cocentaina, Ibi i Onil, etc.) arribava la gent a buscar acollida, sense habitatges ni llocs escolars, ni la previsió més elemental per part de les autoritats per a rebre el que començava a esdevenir un fenomen en alça.

Els canvis interns, els culturals, els polítics i els econòmics, les transformacions que van deixar petjada en les biografies i en el territori estan lligats també al pes dels qui van continuar sostenint el poder després de la mort del dictador; com si els profunds impulsos que reclamaven llibertats, drets i millores bàsiques fossen frenats per l'impacte d'un estat que canviava a penes la seua aparença, incapaç en si mateix de fer alguna cosa diferent al que havia sigut la seua estructura.

Quaranta anys de dictadura —repressió, presó, camps de treball, exili— havien convertit la nostra societat en una realitat rígida, sense contestació possible a l'absoluta hegemonia franquista. L'escola, les paròquies, els mitjans de comunicació, els capellans, les casernes de la Guàrdia Civil i les comissaries, el mateix Sindicat Vertical i la patronal s'encarregaven de reiterar l'ordre de les coses. Un ordre diví i vertical que passava pel dictador encara que aquest estigués prop del final de la seua vida.

Els qui llavors acabàvem d'eixir de l'adolescència amb prou faenes enteníem el món que es movia més enllà del nostre entorn immediat; s'estengué l'autoritarisme de l'ordene i mane en tots els àmbits; semblava que només era qüestionat per les escasses notícies que arribaven sobre el moviment *hippy*, les mobilitzacions pacifistes contra la Guerra del Vietnam i alguns reportatges sobre les mobilitzacions feministes que qüestionaven el paper de les dones com a segon sexe. Començava, llavors, un incipient moviment cultural per la llibertat d'expressió, tan incipient com el moviment ciutadà experimentat als barris crescuts a la perifèria, a l'atzar de la corrupció de pròcers locals; tan petit —el moviment ciutadà— com el sorgiment de les agrupacions de cristians de base que se sumaven a la reclamació d'una «Església dels pobres» —a la qual el mateix Concili Vaticà II va obrir les portes amb la iniciativa de Joan XXIII— i que havia començat a créixer a la ciutat i a la província, especialment en zones obreres, amb una presència tan petita com impactant, i vigilada de prop per l'autoritat eclesiàstica del bisbe franquista Barrachina, i per la policia políticocial.

HI ARRIBEN LES MULTINACIONALS

Alacant començava a sentir els primers canvis que van posar fi a l'autarquia i a l'escassetat total de llocs de treball i de condicions de vida dignes. Els plans de desenvolupament hi van venir de la mà d'acords militars i comercials amb els Estats Units i també amb Canadà. D'aquells canvis polítics i comercials, d'aquella primera obertura econòmica van arribar a Alacant les empreses d'alumini, que a finals dels anys seixanta comptaven amb 1.600 empleats; l'altra fàbrica, que donava treball majoritàriament a dones, cigarrereres, era la Tabacalera, que en 1972 va col·locar 717 treballadores (Comín i Martín, 1999: 462). El port mantenia l'activitat i la construcció va començar a necessitar més i més mà d'obra en un context de salaris baixos.

Són els anys en els quals se succeeixen grans *pelotazos* que marcaran la fisonomia de la ciutat i que caracteritzen l'estil corrupte del franquisme —que tindrà poc fre i molta continuïtat més enllà de la Transició, i que s'estendrà fins al present. Em referisc —entre altres casos ocorreguts al mateix centre de la ciutat— a la construcció de l'Hotel Meliá en terrenys públics i en ple centre urbà, gestió feta amb les autoritats municipals en els anys seixanta i rematada en 1969. Sobre 9.000 metres quadrats recolzats al moll de Ponent, es va construir un hotel en règim de propietat del sòl, no de concessió pública, com la legislació vigent permetia. El negoci redó s'establí des de l'entorn més pròxim de Franco i dels seus companys de caceres, al qual pertanyia José Meliá Sinisterra, valencià, com valenciana era la família política d'un altre gran mantenidor de negocis, comissions i tràfic d'influències que fou el germà del dictador, Nicolás Franco, artífex de la venda de terrenys per a la construcció de la fàbrica d'aluminis, al consell d'administració de la qual va pertànyer.

L'aeroport havia començat a funcionar en 1967 per a tràfic nacional i internacional. El turisme començava a prendre cos i a generar divises i llocs de treball en el sector serveis, un sector en creixement. Per a l'administració i per a tasques tècniques noves, els nous temps reclamaven professionals, gent formada de la

qual es mancava. Des del començament de la dictadura, l'educació havia llanguit progressivament, lliurada a mans de l'Església catòlica; l'escola pública estava composta per centres d'adoctrinament franquista i poc més. En la dècada dels seixanta, davant de les expectatives de creixement que es vaticinaven amb els canvis econòmics, les escoles religioses privades i segregades, per a xiquets i xiquetes, es van multiplicar per la ciutat i els seus voltants, i s'hi va passar de tenir escoles petites al centre a ocupar espais amb capacitat per a centenars, milers d'escolars a la perifèria.

El col·legi Calasancio va traslladar el seu petit centre situat en un pis del carrer Major a una superfície a l'avinguda de Dénia, amb amplis espais, pistes d'esport i patis, i dos edificis de quatre altures. El mateix s'esdevingué amb altres ordes religiosos. Els Jesuïtes disposaven, des de 1954, d'un col·legi amb capacitat per a més de mil alumnes, i en 1966 també van obrir les seues escoles d'empresarials i d'idiomes. Una cosa semblant es va donar en el cas de les Teresianes o dels Salesians i Maristes. En menys d'una dècada es van ampliar les escoles catòliques en espais amplis de la perifèria, per a la qual cosa es va obtenir suport financer de les caixes i bancs de la ciutat. Res semblant no es va donar amb l'escola pública.

En 1968 es va posar en marxa el que seria l'embrí de la Universitat d'Alacant, com a centre d'estudis superiors, una espècie de col·legi universitari vinculat al campus de València, que va començar amb estudis de Medicina, Filosofia i Lletres, Química, Dret i Econòmiques.

LA VIDA CULTURAL

L'activitat cultural, que havia brillat per la seua absència, va començar a mostrar algunes iniciatives a la darrera dels seixanta. Hi havia dues biblioteques a la ciutat, les dues, institucions vinculades a les caixes d'estalvis: la Gabriel Miró i la biblioteca de la Caixa d'Estalvis Provincial, que durant anys havien sigut els únics llocs de silenci on trobar llibres i estudiar. El cinema es va convertir en un espai de trobada i de

debat amb els cinefòrums que organitzaven algunes associacions com el Cinema Club Chaplin (1966), que va començar a projectar pel·lícules i fer debats després de cada projecció. Un any després, sota la presidència honorífica d'Oscar Esplà, es va crear el Club d'Amics de la Unesco, que va congrega a la seua seua activitats, debats i, més tard, també reunions de les plataformes polítiques i algunes iniciatives ciutadanes, culturals i socials.

Va començar a gestar-se un nou ambient cultural que creava, vivia i proposava altres contextos per a la vida quotidiana. Una expressió d'aquests contextos foren els grups de teatre que van sorgir per tota la província i que van arribar a sumar-ne més de trenta. La Carátula, a Elx; La Cassola, a Alcoi; Coturno, a Elda, o Alba 70, a Alacant, que a banda de produir les seues pròpies obres —dins del que llavors es va anomenar *teatre independent*— organitzaven també festivals de teatre i actuacions d'altres grups com Els Comediants, el TEI madrileny, Els Joglars i els sevillans La Cuadra, entre d'altres. A més, en 1974 va iniciar la seua trajectòria l'Aula de Cultura de la Caixa d'Estalvis, que llavors es deia Caixa d'Estalvis del Sud-est d'Espanya. El seu paper a la ciutat i als pobles on també es van obrir aules culturals va ser decisiu en aquells anys. Hi van passar pensadors, intel·lectuals, acadèmics i artistes que marcaven les anàlisis del present, el qual començava a reclamar transformacions socials i polítiques: Tuñón de Lara, Paul Preston, Paul Ricoeur, Edgar Morin, Vázquez Montalbán, Sanchis Guarner, Francisco Ayala, Vicent Andrés Estellés i molts més van omplir l'aula de gom a gom cada jornada que obria les portes. La mateixa Aula disposava d'un equip mòbil que recorria els pobles en els quals organitzava xerrades i debats sobre mitjans de comunicació, drets humans, art, etc. A més a més, va donar cabuda al sorgiment d'un centre de debat feminista que anys més tard acabaria constituint el Feminario.

També va començar a generar-se i a fer-se pública una inquietud en defensa de la llengua i de la cultura valenciana. Des del Club d'Amics de la Unesco de Novelda es van començar a fer classes de valencià

i Ràdio Dénia va organitzar el I Concurs de Poesia Valenciana. A Alacant es va inaugurar la llibreria Set i Mig, amb la presència de Joan Fuster; la llibreria seria durant els anys següents un espai essencial de trobada i de dinamització de la cultura en *valencià* a Alacant.

Sense canvi polític, s'estava produint un canvi social que pressionava els estireganyosos límits de la dictadura. Hi havia ja una nova generació de joves nascuts a finals dels quaranta i cinquanta per als quals la repressió i els horrors de la dictadura no eren assumptes tan visibles com per als qui havien sigut testimonis del que s'havia assolit en la República i el que havia arrabassat el colp militar. Per als joves, sobre la realitat viscuda i la derrota de la democràcia, hi havia un abisme insondable replet de silencis, difícils de desxifrar per als qui arribaven a la vida adulta amb totes les energies i molt desconeixement. Les derrotes i les victòries del passat no eren seues; en gran manera, en desconeixien el significat.

Els nous aires de canvi econòmic, la moda, la música, l'arribada de turistes, la mescla de gents vingudes d'altres pobles, la ciutat que s'engrandia possibilitaven un marc de menor control social en què estava creixent una generació que no hi tenia res a perdre i que mancava de victòries però també de derrotes.

IDEES QUE VAN DONAR VIDA A LA CROADA

L'estructura de l'estat franquista seguia fil per randa la seua litúrgia. El nou governador civil d'Alacant va prendre possessió el 7 de setembre de 1973 i en el discurs va parlar del paper del Movimiento «sempre al servei de les idees que van donar vida a la Croada» (Moreno, 2011: 31), va fer una crida a la joventut i es va posar a disposició «d'aquesta terra beneïda que va regar José Antonio amb la seua sang fecunda» (Moreno, 2011: 31).

El governador tenia sota el seu comandament la Guàrdia Civil, la Policia Armada i, especialment, la Brigada Político-Social, comandada per l'inspector en cap Teodoro Robledo Bris, amb set inspectors a les

seues ordres —alguns d'ells encarregats especialment dels estudiants. També actuaven en col·laboració amb el Sindicat Vertical per a controlar les accions i reunions de treballadors, que eren cada vegada més freqüents. Els moviments de població, l'augment de l'activitat econòmica i la demanda de llocs escolars i universitaris, de transport i d'atenció sanitària provocaren una nova activitat que donava motiu a reclamacions i protestes entre joves i també en els sectors obrers sense drets laborals i amb sous raquítics. En 1972 s'havia iniciat la constitució de Comissions Obreres a les fàbriques, però els i les activistes treballaven des de l'interior del mateix Sindicat Vertical, la qual cosa els permetia un cert marge de legalitat, i molts eren triats com a *enllaços* sindicals.

En 1975, en un informe del Govern Civil, la Delegació del Ministeri d'Educació adverteix d'una possible aturada en l'ensenyament, a la qual cosa el governador instrueix «serveis corresponents en el sentit de vigilar adequadament el sector amb tota la discreció possible» (Moreno, 2011: 31).

Dos anys abans, la policia havia detingut a València i al mateix CEU alacantí, 312 estudiants i els havia expulsat de la universitat, entre els quals hi havia l'autora d'aquest article (Sanz, 2002).

L'atemptat que va costar la vida a l'almirall Carrero Blanco, de l'Opus Dei i mà dreta del dictador, va engregar des del Govern Civil una sèrie d'informes diaris que assenyalaven «absoluta normalitat». Segons el Govern Civil, hi havia «un cert malestar per la manca de la vida». I la revista del Sindicat Vertical, *Así*, el gener del 1974 va indicar que els assassins de Carrero anaven «contra la pau, contra l'ordre, contra l'edifici de totes les nostres conquestes [...] després de més de trenta anys de convivència pacífica»; aquesta era la realitat construïda pel poder que insistentment es repetia en tots els àmbits.

L'alcalde de Benidorm, Miguel Pérez Devesa, en el diari *Información* de 1974 —premsa de la cadena del Movimiento— es confessava «home del Movimiento, fidel i lleial sense reserves al Cabdill, el nostre guia, artífex de la pau i del desenvolupament de la pàtria»

(ap. Giménez, 31 de maig de 2012). Els canvis polítics germinaven després de la mort de Carrero, i les greus i evidents xacres del dictador i els qui constituïen l'estructura del Movimiento començaven a agitar-se.

El Govern Civil deixava constància en els seus informes de problemes relacionats amb el tancament d'empreses en el calçat i l'aparició de pamflets comunistes en bústies de barris d'Alacant. A Elx, el salesià Manuel Subiela va pronunciar una homilia en què va parlar de la repressió i va apuntar que es vivia sota «una política de la bota sobre el coll»; el text del tèlex del Govern Civil deia «El sacerdot indicat té una certa predisposició a les homilies conflictives» (Moreno, 2011: 73).

CLIMA D'INCERTESA I PREOCUPACIÓ

Però la tensió augmentava a poc a poc per les conseqüències de la crisi econòmica i la falta de llibertats. Els informes policials descrivien l'ambient entre els treballadors del calçat d'«un clima d'incertesa i preocupació [...] si persisteix l'actual estat de coses, es podrien produir pertorbacions de l'ordre en dates més o menys pròximes». La situació era difícil; les notícies, dolentes: tancament d'empreses, acomiadaments, suspensió de reunions, com la que van sol·licitar uns grups de treballadores d'Elda i Asp per a tractar la discriminació laboral de les dones (ap. Moreno, 2011: 77).

Entre els treballadors de la banca, els de les escombraries, del metall i de la construcció, i les treballadores del tèxtil, les protestes començaven a generalitzar-se. Tres-cents alumnes de Magisteri (d'ambdós sexes) es van presentar a Correus per a enviar telegrams al ministeri en els quals defensaven les seues reivindicacions; el claustre del professorat va donar suport a l'alumnat. L'estructura franquista, anquilosada, trontollava. Tres de cada deu xiquets i xiquetes a Alacant mancaven de plaça escolar, ho explicava el diari *Información* el maig de 1974. A Petrer, un grup de veïns i veïnes del barri de la Tafalera es va dirigir a l'Ajuntament per a exigir clavegueram. La Tafalera va crear la

primera associació de veïns de la província, després en van arribar d'altres, com la de Divina Pastora, a Alacant, que es va constituir legalment en 1975.

El 12 de febrer de 1974 el president del Govern, substituït de l'almirall Carrero Blanco, va anunciar en un discurs televisiu el que es anomenarà l'obertura, «l'esperit del 12 de febrer». Una obertura que entenia «basada en la creació de partits polítics integrats al si dels Principis Fonamentals del Movimiento, en què es descartaven les velles denominacions i sobretot els extremismes». O siga, un absurd.

En el tèlex enviat a Madrid el 13 de febrer des del Govern Civil d'Alacant es lloava la decisió d'Arias Navarro d'afrontar «l'anquilosament del Sistema». L'«oberturisme» d'Arias Navarro naixia mort, incapacitat per a donar els passos que la situació reclamava davant d'una crisi social d'enorme magnitud. L'eix central del franquisme era el dictador i estava vivint els últims mesos.

La crisi política de la dictadura s'accentuava progressivament alhora que creixia la deterioració de les condicions econòmiques d'una bombolla econòmica, que havia esclatat atropellada per la pròpia lògica interna, la corrupció que la definia com a sistema de funcionament, i enmig d'una crisi internacional del petroli. Des de Crevillent fins a Alcoi, des del tèxtil al metall, augmentaven les protestes del moviment obrer davant d'acomiadaments, salaris baixos o tancaments patronals.

A finals de setembre, el dia 27, el Consell de Ministres presidit per Franco, ja molt malalt, va donar compte de les sentències de mort decidides per quatre consells de guerra a cinc joves activistes. Aquella mateixa matinada foren afusellats els cinc, malgrat l'onada de protestes internacionals, de manifestacions populars i de la resposta interior, tan ensordida com marcava el pes de la repressió.

Recorde l'impacte d'aquella notícia a Alacant; la ràbia, la necessitat de donar-hi algun tipus de resposta. Grups de joves van eixir llavors al carrer en manifestacions

llampec, en les quals repartiren pamflets al crit de: «Franco assassí». El dictador, a qui li quedaven escasses setmanes de vida, seguia el curs de la seua pròpia biografia convertint el terror en la seua força.

Franco estava a les acaballes, es moria irremeiablement. I després de l'exhibició pública que féu l'1 d'octubre de 1975 a la plaça d'Oriente de Madrid per a rebre un bany de multitud falangista al crit de «Franco, Franco, Franco!», va empitjorar per a no recuperar-se més, malgrat els intents de dissimular el seu mal estat, d'allargar fins a l'extenuació la seua agonia i fer coincidir la seua mort amb la data de l'afusellament de José Antonio. El 19 de novembre el diari *Información* parlava de la «situació extrema de Franco». Com cada any, es realitzaven les accions d'homenatge a José Antonio Primo de Rivera el 20 de novembre, el dia de l'aniversari del seu afusellament a la ciutat d'Alacant. En el que llavors es coneixia com a *casa presó de José Antonio*, avui convertida en un alberg juvenil, s'havia concentrat la flor i nada de les autoritats locals del Movimiento i falangistes de tota la província. Segons relatà en l'esmentat diari el periodista José María Perea, el sacerdot que celebrava la missa per a José Antonio va dir: «Dos homes avui s'ajunten, dos homes més enllà dels estels». Al pati de la infermeria alguns dirigents falangistes, entre ells José Cholbi Diego,¹ van marxar cap a Madrid.

A Alacant, el bisbe de la diòcesi, Pablo Barrachina, va enviar un telegrama de condol a El Pardo: «Pel nostre estimadíssim Cabdill i Cap d'Estat». Va ordenar que totes les campanes tocassen a morts en tot el seu bisbat. En l'homilia de la missa de dol, a Sant Nicolau, amb l'església de gom a gom d'uniformes, va traçar un paral·lelisme entre Isabel la Catòlica, Felip II i Franco, qui —va dir— mai no havia viscut per a ell sinó per a Espanya.

Mentre sonaven les campanes, milers de llars, de famílies, de joves i no tan joves celebraven discretament la fi del dictador.

¹ Avui síndic de greuges de la Comunitat Valenciana. Va ser subdirector general de Formació Professional en el primer Govern de Carlos Arias Navarro

Per al poder polític franquista, eren moments d'extrema tensió i incertesa. El Govern Civil desplega les mesures de control, la coneguda Operación Lucero, amb la qual la situació es considerava, fins i tot, com d'excepció i guerra. Per a la situació menys greu, es proposava «la localització i detenció dels principals elements subversius» (Vilches, 04 d'abril de 2017) en una operació minuciosament preparada, simultània i per sorpresa, en què es duria a terme la comprovació d'identitat, de domicilis i de llocs de treball.

La mort de Franco va suposar una espècie de tret d'eixida d'una cursa, dins i fora de l'aparell del Movimiento, per a col·locar-se en millor situació per al canvi que ja s'enfrontava. Ara, amb Joan Carles de Borbó esdevingut rei —com a solució de continuïtat—, proclamat el 22 de novembre, tot just un mes després de la mort del dictador.

En informe del Govern Civil del 24 de novembre de 1975 es deia que en sectors del poble hi havia confiança en el rei, «fins i tot en sectors no monàrquics», ja que «tenia un estil més adequat als temps i dins dels ensenyaments que Franco li ha procurat».

L'amnistia de presos antifranquistes era una reclamació unànime, però Joan Carles es va limitar des de la seua posició de monarca a concedir un indult que no va recaure en presos polítics, sinó en presos comuns que acomplien penes a la presó alacantina.

I amb la proclamació del rei Joan Carles, també van començar a aparèixer banderes republicanes i pamflets contra la monarquia. La reclamació d'amnistia va començar a ser una demanda unànime que es va unir prompte a la reclamació d'autonomia. I alguns grups polítics, des del Partido Comunista als grups situats a l'esquerra d'aquest (partits com el Moviment Comunista del País Valencià, la Liga Comunista Revolucionaria, el Partido del Trabajo de España, el Partido Comunista Marxista Leninista i altres petits i actius grups), se sumaren a la mobilització. El PSOE travessava la seua pròpia crisi amb la divisió interna i la seua feblesa, i apareixien partits socialistes

autonomistes com el PSPV o començaven a apuntar d'altres com el PSP, en el qual destacava el lideratge del professor Tierno Galván.

El bisbat continuava la seua *croada* franquista, que passava pel control i denúncia dels sectors cristians díscols, tant seglars com religiosos. I usava el pes de la seua autoritat i el dels seus rectors per a defensar el més ranci i repressiu immobilisme. Des del *Boletín Oficial del Obispado*, el desembre de 1975, el bisbe assegurava que els catòlics no podien admetre les ideologies marxistes i comunistes, però —hi insistia— tampoc podien «admetre els vells sistemes liberals, injustos, perquè exalten massa la llibertat individual i impedeixen qualsevol limitació social». I conclouia, tanmateix, animant els parroquians a participar «amb santa llibertat, sense renunciar a les seues conviccions lícites» (Barrachina, 1975).

Amb la mort de Franco es produeix una espècie de desbordament de les aigües estancades. La pressió augmenta des de dins i des de fora del sistema; és la crisi aguda del franquisme per antonomàsia, amb moviments interns de conservació i externs, i múltiples d'ampliació, de superació, de ruptura. Part de l'aparell franquista, des del Movimiento a l'Exèrcit, la Falange i el Sindicat Vertical afirmen la seua continuïtat; però amb esquerdes, divisions, quadres i dirigents que malden per cercar eixides ajustades a les propostes d'obertura, buscant acomodament en el futur que està per caure.

Als carrers, comencen a tenir més presència activa organitzacions d'extrema dreta, que ataquen militants de partits d'esquerra, treballadors mobilitzats, joves estudiants en manifestacions; són també els que ataquen llibreries com ocorre reiteradament contra Set i Mig a Alacant o Crida a Alcoi, o envien anònims personals amb amenaces de mort.

Fuerza Nueva va passar de ser una revista, fundada en 1966, el delegat de la qual a Alacant era Agatàngelo Soler (alcalde des de 1954 fins a 1963), a convertir-se en una organització. El primer acte a Alacant va ser a Pedreguer, el desembre de 1975. La propaganda de

l'acte deia: «Justícia social enfront de liberalisme. Unitat nacional contra separatisme. Dignitat nacional enfront de *cipayismo*» (ap. Moreno, s. d.: 2). Van aparèixer altres grups d'extrema dreta, des de CEDADE (Círculo Español de Amigos de Europa), fins a GAS (Grupos de Acción Sindicalista), Guerrilleros de Cristo Rey, Frente Nacional i alguns més.

L'oposició teixia aliances en les diferents plataformes. Les que venien de la mà de la Junta Democrática, en la qual era hegemònic el Partido Comunista i que comptava en les seues files, fins i tot, amb membres destacats de l'Opus Dei com Calvo Serer, a la Plataforma Democrática. Ambdues plataformes —que acabarien ajuntant-se a Alacant i a tot el País Valencià en la Taula de Forces Polítiques i Sindicals— resumien les aliances que des de l'oposició eren susceptibles d'acostament, en un procés veloç i intens que canviava el panorama diàriament. Enfront del continuisme, l'oposició apostava per la ruptura.

En 1976, les mobilitzacions anaven en augment; a Alcoi, en el tèxtil; en la construcció; en l'ensenyament; en el calçat, en què van aconseguir els seus moments de màxima tensió a la meitat d'un procés de dissolució del Sindicat Vertical. Aquest havia sigut mogut per la presència d'un ampli sector de militants sindicalistes que van engegar un moviment assembleari per a negociar el conflicte del calçat al llarg de tota la vall del Vinalopó, des de Villena fins a Elx. Reclamaven la fi del Sindicat Vertical i millores salarials. S'estengué la vaga per la vall i es van manifestar els i les treballadores en dies successius, mentre la policia antidisturbis vigilava les passes (ap. Moreno, 2011: 298).

A Elda, el 24 de febrer, després de dissoldre's l'assemblea de treballadors, la policia armada va disparar contra uns joves i queia mort Teófilo del Valle, de 22 anys, un emigrant gallec arribat a Elda, com tants d'altres, buscant millorar la seua vida. La seua mort va suposar un colp contra el moviment assembleari, una amenaça del que podia ocórrer si se seguia pel camí de la mobilització que va tenir conseqüències immediates. L'enterrament va estar acompanyat de

deu mil persones, segons la premsa. I també de la guàrdia civil, que controlava els accessos al cementeri d'Elda.

Sotmesos a la vigilància de la policia, sota l'amenaça de detencions, hi va haver manifestacions i actes de repulsa en tota la província, com una manifestació llampec —que llavors anomenàvem *salt*— pel carrer Sevilla, a Alacant, al crit d'«Estudiants amb obrers». Una altra d'estudiants del CEU, diversos centenars de persones que van ser dissoltes per la policia i algunes d'elles detingudes. Hi va haver protestes a Magisteri i a la fàbrica d'alumini, ENDASA. El petit comerç va tancar a Monòver i hi va haver aturades a Petrer. El Moviment Comunista del País Valencià va distribuir un pamflet amb el títol: «La policia ha assassinat un company!», segons citava en el seu informe a Madrid el Govern Civil, el 3 de març de 1976. A Elx, la multitud va abarrotar la basílica de Santa Maria, on es va celebrar una missa pel jove assassinat, però diversos centenars de persones van abandonar l'església en comprovar que el sacerdot no feia esment de les circumstàncies de la mort de Teófilo.

El 29, l'oposició va convocar una manifestació que, per descomptat, era il·legal, que va ser dissolta i en la qual van detenir nombrosos dirigents. El Govern Civil informava: «Aquesta propaganda d'origen declaradament comunista [...] [tracta de] dificultar l'evolució pacífica cap a la convivència democràtica a la nostra Pàtria, accions que, per la mateixa raó, no poden ser tolerades» (Moreno, 2011: 313).

Van passar els mesos. El sergent que va matar Teófilo del Valle, Daniel Aroca, va ser processat i absolt en el consell de guerra celebrat en el quarter de Benalua d'Alacant. La sentència absolutòria es va realitzar en aplicació de l'eximent 11 de l'article 8 del Codi de Justícia Militar: «obrar en compliment del deure», segons relatava el diari *Información* el 7 de juliol de 1976.

La repressió no deixava d'augmentar. A Alacant i a tot el país, a tot l'estat. El que fou ministre nacional del Movimiento, Adolfo Suárez, en el primer govern

després de la mort de Franco va substituir Arias Navarro com a president del Govern, amb l'aposta d'anar més enllà en la reforma del que ell havia sigut capaç d'anar-hi. La reforma va reprendre amb Suárez la via ràpida. I els atacs per part de grups d'extrema dreta i de les forces de la Policia i de la Guàrdia Civil a manifestants, diaris, revistes, llibreries i estudiants van augmentar. S'havien despenjat els símbols del Movimiento de les seues seus i s'havia dissolt el Sindicat Vertical. L'any 1976 es va acomiadar amb la dissolució del Tribunal d'Ordre Públic, encara que es mantenia a tots els seus membres en altres funcions de la judicatura. Gener de 1977 va ser un mes tràgic, amb l'atac a cinc advocats que van ser assassinats a Atocha, Madrid.

Els partits seguien en la il·legalitat. I la Taula de Forces Polítiques i Sindicals del País Valencià va llançar una campanya per a recollir signatures a favor de l'amnistia total i la legalització de partits i sindicats. A la presó d'Alacant, entre altres presos, es trobava Fernando Carballo, un militant anarquista que sumava ja 21 anys de presó.

En dotze mesos, des del Govern de Suárez es van accelerar els plans per a les eleccions. Amb la promesa de la legalitat i les negociacions a dues bandes, les plataformes unitàries van començar a esquarterar-se, en una carrera per a veure qui se situava abans i millor. Aquesta qüestió afectava especialment l'esquerra, en la qual els vells partits apareixien com l'aposta previsible d'un electorat el comportament del qual era difícil de preveure.

La mort de Miguel Grau va ser el segon episodi cruent de la Transició a Alacant, a conseqüència de l'atac d'un militant de Fuerza Nueva contra un grup d'activistes del Moviment Comunista del País Valencià que enganxava cartells a la plaça de Los Luceros, el 5 d'octubre de 1977, en ple centre de la ciutat. Enganxaven cartells que convocaven, per primera vegada, a una manifestació unitària, amb el suport de totes les forces polítiques, en defensa de l'autonomia del País Valencià. L'atac, les circumstàncies d'aquella convocatòria i la mort de Miguel es van produir en el context d'un canvi que es

vivia com una espècie de simulacre de transformació social en què el poder continuava valent-se de les pròpies institucions i de l'extrema dreta per a frenar les forces del canvi.

Miguel Grau va morir deu dies després de l'agressió, sense recobrar el coneixement. Més de 20.000 persones van acompanyar el fèretre des de la residència sanitària fins a la plaça de bous, on la policia va arrancar el taüt a colps i el va introduir per la força a un cotxe fúnebre que va marxar a tota velocitat, i va deixar la multitud abandonada al seu dol i a la ràbia. Aquell dia, la ciutat va ser recorreguda fins ben entrada la nit per grups de manifestants que cridaven en defensa de la democràcia i exigien la dimissió del governador civil.

Fou per a preservar la memòria de Miguel i en defensa de la justícia que es va crear una plataforma de suport a una acció popular, que va actuar com a part acusadora. Qui escriu aquest article —que es trobava aquella nit enganxant cartells al costat de Miguel Grau— va encapçalar llavors la iniciativa amb un ampli grup de ciutadans més. El judici contra Panadero Sandoval, l'autor de la mort, que va llançar un tros de rajola de més d'un quilo de pes des del balcó de sa casa i li va donar al cap a Miguel Grau, va ser detingut uns dies després i no va eixir de la presó fins després del judici. Va ser condemnat i també indultat en 1979 pel Consell de Ministres, a proposta del ministre de Justícia del Govern de Suárez, Íñigo Cavero.

El seu procés va ser la posada en escena de l'estat de coses en aquella transició. El fiscal en cap d'Alacant era llavors Francisco García Romeu; havia començat la carrera jurídica participant en els consells de guerra a la ciutat, després de l'ocupació franquista. Els advocats defensors de Miguel Panadero Sandoval² van ser dretans significats vinculats a Fuerza Nueva. El passat eixia al pas del present, s'obrien les portes i es tancaven alhora. El que es va escapar entre l'una i l'altra acció podria ser el resultat del que es va construir com a democràcia.

² Després es canvià els cognoms per Miguel Díaz, Panadero Sandoval, per a seguir la carrera professional com a procurador dels tribunals a la ciutat de València.

La direcció del canvi va estar sempre en mans del poder franquista, que apostava per la seua actualització. L'amenaça d'involució va ser constant i l'Exèrcit es va encarregar d'assenyalar on eren els límits. L'Exèrcit va passar amb molta dificultat per la legalització del PCE, però no pel qüestionament de la monarquia, ni per la construcció de l'estat federal, ni per una democràcia en la qual es demanessen comptes i se n'apartés a responsables franquistes; per tot això no va passar. Tampoc es va qüestionar la bandera mateixa que havia sigut emblema de la dictadura.

Els pactes de la Moncloa, la mateixa Constitució van suposar llavors el principi i el final del pacte polític entre les elits; el suport d'una majoria de les forces parlamentàries a un acord d'Estat amb el Govern de Suárez en deixava fora assumptes centrals, amb una oposició que seguiria viva però ensordida i minoritària. Els límits que mostrava el consens hi van passar de gairell, com un mal menor, amb l'esperó sempre de l'amenaça d'un aparell repressor que va donar mostres sobrades de la seua capacitat d'atacar reiteradament, de minar les expectatives, de sembrar la por.

El 23 de febrer de 1981 —amb l'entrada de Tejero al Congrés dels Diputats— la Transició va posar el punt final als límits del canvi. El que havia començat amb la mort d'un general convertit en dictador, en 1975, va acabar amb un intent de colp d'Estat i militar davant del qual el rei —educat per Franco per a ser actor del continuisme— apareixia com a garant de la democràcia. Sis anys d'incertesa, de sotsobre, de repressió i contínues amenaces, de crisi econòmica i política.

La nit del 23 de febrer a Alcoi van eixir alguns tancs al carrer. En cada casa, en cadascun dels pobles i ciutats, la gent es va replegar aterrida per la música militar i les ordres d'estat d'alerta que es recomanaven des de les emissores de ràdio. Les botigues d'aliments i les gasolineres van quedar desproveïdes.

Poc després de les 19.30 hores, el general Milans del Bosch va fer públic un ban en el qual declarava l'estat de guerra. La Policia i la Guàrdia Civil

es van aquarterar. Els carrers i les carreteres van quedar desertes. Els partits i la militància activa es van posar fora de perill i molts documents van ser llavors destruïts.

Jo em trobava entre un petit grup d'activistes que vam seguir les notícies en un domicili en el qual ens pensàvem protegits, i vam preparar pamflets per a repartir-los a primera hora del matí, en què reclamàvem una democràcia que cap exèrcit pogués tutelar.

Haviem travessat temps difícils. Però aquells en què entràvem no deixarien de ser-ho. La imatge del rei a la pantalla petita que va aparèixer de matinada no deixava clar el sentit del que havia ocorregut.

Després de l'aparició del rei a la televisió, en el Govern Civil d'Alacant es va rebre l'ordre de reintegrar el comandament a l'autoritat civil. Segons va relatar el diari *Canfali*, el 26 de febrer de 1981, quan de matinada els governadors militars de València i Castelló van anar a detenir Milans del Bosch, aquest s'hi va resistir i va exhibir una arma reglamentària.

Però l'amenaça havia fet efecte. El terror s'havia actualitzat de colp en tots els cossos, a tots els pobles, a tots els barris de les grans ciutats; la por replegava les exigències de la mobilització al carrer i dels qui havien votat no a la Constitució.

El dia 27, immenses mobilitzacions van recórrer els carrers de tot el país: «Per la llibertat, la democràcia i la Constitució». No més banderes ni més consignes. Aquella manifestació mostrava el significat d'allò que s'embellia anomenant-ho *consens*. A Alacant, la manifestació va reunir 50.000 persones, segons els organitzadors. Era una manifestació unitària a la qual es van unir molts alcaldes que van convocar amb bans municipals i van noliejar autobusos des dels pobles. Els partits de l'esquerra sense representació parlamentària, Moviment Comunista del País Valencià (MCPV), Liga Comunista Revolucionaria (LCR), Partido Socialista de los Trabajadores (PST), Jove Germania, Juventud Comunista Revolucionaria

(JCR), entre d'altres, hi van participar en un bloc diferenciat, en el qual van cridar consignes per la dissolució dels cossos repressius.

En una nota que van fer pública els convocants, reproduïda pel diari *La Verdad*, de 27 de febrer de 1981, es deia:

Davant dels gravíssims successos que han tingut lloc entre els dies 23 i 24 de febrer i en els quals grups de colpistes van intentar destruir les institucions democràtiques que el poble espanyol majoritàriament i lliurement s'ha do-

nat, segrestant i injuriant greument el Govern i el Congrés dels Diputats, els partits polítics i centrals sindicals de la província manifesten, massivament i responsablement, el ferm suport a les institucions, la inequívoca defensa de la democràcia [...] i la seua apassionada voluntat de viure com a éssers lliures.

Un dels ferits d'aquell intent de colp d'Estat va ser el procés autonòmic. El valencià, en particular.

La Transició era allò que teníem davant del nas.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Barrachina, P. (1975). Ante la nueva etapa de la Historia. *Boletín Oficial del Obispado de Orihuela-Alicante*, 95.
- Comín, F., i Martín, P. (1999). *Tabacalera y el estanco de tabaco en España*. Madrid: Fundación Tabacalera.
- Giménez, E. (31 de maig de 2012). Alicante en la Transición. *Informacion.es*. Recuperat el 30 de març de 2017 de <http://www.diarioinformacion.com/arte-letras/2012/05/31/alicante-transicion/1259625.html>
- Moreno, F. (2011). *La transición a la democracia en la provincia de Alicante*. Alicante: Diputación Provincial de Alicante / Instituto Alicantino de Cultura Juan Gil-Albert.
- Moreno, F. (s. d.). Fuerza Nueva y la extrema derecha. En F. Moreno, *La Transición Democrática en Alicante*. Recuperat el 29 de març de 2017 de <https://archivodemocracia.ua.es/es/documentos/publicaciones/la-transicion-en-alicante/03-fuerza-nueva-cedade.pdf>
- Sanz, B. (2002). La represión masiva del movimiento universitario. 1968-1975. En B. Sanz, *Rojos y demócratas. La oposición al franquismo en la Universidad de Valencia. 1939-1975* (p. 233-266). València: CCOO PV, FEIS i Albatros. Recuperat el 20 de març de 2017 de <http://memorialuniversitario.com/wp-content/uploads/2011/04/rojos-y-demo%CC%81cratas.pdf>
- Vilches, J. (04 d'abril de 2017). «Operación Lucero»: El plan secreto para preparar la muerte de Franco. *La Razón*. Recuperat el 218 de novembre de 2017 de <https://www.larazon.es/cultura/operacion-lucero--el-plan-secreto-para-preparar-la-muerte-de-franco-MO14839324>